

за Раковски и за Каравелов твърди, че бил „идеолог на българската национал-демократическа революция“ (стр. 250), а на друго място поддържа, че Каравелов „остава преди всичко ученик на руските революционни демократи“ (стр. 264, 280, 288 и др.). Би трябвало да изясни дали двете идеологии, застъпвани от Каравелов, са съвместими. Тяхното съгласуване би трябвало да се обоснове и най-вече да разясни отношението на Каравелов като революционер-демократ спрямо полския народ и Полската революция от 1863 г., към турския народ, когото смята неправилно прогнил или към гърците, с които отблъсква всякакво сътрудничество. Тъй като приема, че „Свобода“ и „Независимост“ били органи на БРЦК (стр. 267) от значение е да обоснове кога точно е основан БРЦК в Букурещ и да вземеш становище към последните издирвания в това отношение на покойния Ал. Бурмов.¹ Приема, че у Каравелов — „става известен прелом“ (стр. 289) без да ни обясни в какво точно се изразява. Правилно приема, че действително Каравелов е бил редовен кореспондент на в. „Голос“ и други руски вестници през 1867—1868 г. от Белград и Нови Сад. През 1876 г. Каравелов отново е кореспондент на в. „Голос“ в Белград, в чиито колонки изнася развитието на българския национален въпрос. Проблемът

е от важно значение и актуален. Би трябвало да вземе лично отношение в своята история на българската журналистика, а не с два реда да спомене за „Х—Р“ (стр. 287), и най-вече, че по него се повдига широка полемика от светски и български историци. За сп. „Знание“ твърди, че от втората годишнина Каравелов „издал в Русе и Търново нови книжки —5—8“ (стр. 284). В Русе „Знание“ вобщее не е издаван, в Търново излизат 5, 6 и 7 книжки. От 7 кн. има запазени части в „Къща-музей Л. Каравелов“ в Копривница. Книжка 8 вобщее не е излизала. Не посочва данни, за да подкрепи твърдението си, че Каравелов „угаснал в русенската болница“ (стр. 298). Прекъсваме бележките си поради липса на място.

За българската журналистика от 1878 до 1885 г. авторът е сравнително по-прецизен, по-обстойно осведомен и преценките му са по-сигурни.

Трудът на проф. Г. Боршуков, като изключим някои пропуски и необосновани твърдения, заслужава висока оценка. Книгата му действително е сериозен принос и стъпка напред в цялостната научна история на българския периодичен печат.

Христо Капитанов

ПРИНОС В ПРОУЧВАНЕТО НА ДАМАСКИНСКАТА КНИЖНИНА*

Между най-слабо проучените периоди на нашето литературно развитие до преди няколко години се смятаха XVII и XVIII век. Непознаването на истинското състояние на литературния живот през тия векове водеше до подценяване на едно от най-интересните явления в литературата ни през турско робство — българските дамаскини. Появили се като преводи на сборника „Сърковище“ от Дамаскин Студит още във втората половина на XVI в., те постепенно заемат централно място в книжовната практика у нас през XVII и особено през XVIII век. Техните съставители, отначало преводачи-компилатори, започват да проявяват творческо дръзновение, най-ярко изразено в съвременника на Пансий — дамаскинарят Йосиф Брадати. Дамаскин-

ската книжнина играе важна роля в духовния живот по нашите земи и спомага за по-бързото зараждане на възрожденското съзнание у народните низини. На нейните страници се появява редом с първия просветителски призив и критично-изобличителното отношение към редица явления от робския живот. От сборници с нравствено-поучителна насока в духа на християнските добродетели те се превръщат в произведения, които пряко или косвено са свързани с проблемите на тогавашната действителност.

Непроучената проблематика, както и постоянно растящият брой на откритите дамаскински сборници, пазени в различни наши и чужди библиотеки, поставяше все по-настойчиво задачата за едно обстойно изследване на българските дамаскини. Като отговор на тая задача — да се даде „цялостна представа за дамаскинската литература по пътя на конкретния анализ“ — се явява монографичният труд

¹ Ал. Бурмов. Съществувал ли е централен революционен български комитет в Букурещ през 1769—1872 г. Сп. Исторически преглед 1961 г. кн. 3, стр. 34—47.

* Донка Петканова-Тотева, Дамаскините в българската литература, БАН, София, 1965 г.

на Донка Петканова-Тотева „Дамаскините в българската литература“. Написан преди 8–9 години, преработван няколко пъти, поради запознаването с нови неописани сборници у нас и в чужбина, този труд представя един сериозен опит да се покаже пътят на проникване и разпространение на дамаскината книжнина в България, да се очертае съдържанието ѝ, като се обърне сериозно внимание върху правките, като се посочат и анализират всички ония нови елементи в дамаскините, изразяващи най-ярко връзката между тях и действителността.

За да се изяснят по-пълно и мотивирано особеностите на дамаскината литература, наследени от гръцките преводи или родени на българска почва, Петканова-Тотева така построява композицията на своето изследване, че най-напред се спира върху сборника на Дамаскин Студит „Съкровище“, откъдето водят началото си и първите дамаскини у нас. Разглеждането на съдържанието на „Съкровище“ по различните му издания на гръцки език ѝ дава възможност по-късно да прави верни и точни изводи за първообразите, от които са извършени различните български преводи. В специален раздел тя се спира и на въпроса за разпространението на Дамаскиновите слова в България. Най-съществената част от нейния труд е главата, посветена на проблемите, засягащи съдържанието на дамаскините и делото на познавателните български дамаскинари. В края на изследването е отделено внимание и на езика на българските дамаскини и на мястото им в развитието на нашата литература. Дори посочването само на основните проблеми, залегнали във формулировката на отделните части на така композирания труд, говори за сериозността и многообхватността на задачите, поставени за разрешение.

Проучването на огромната дамаскинска книжнина изисква богата ерудиция и справедливо критично отношение към всичко писано досега върху нея. Още в началото на книгата авторката показва, че притежава тия качества на изследвач, който уважава установеното от литературната история, макар че подлага на строга критична преоценка и пристъпва към самостоятелно задълбочено научно дирене и изясняване на фактите. Донка Петканова-Тотева се заема с решаването на един проблем, незасяган от нашите литературни историци — за пръв път у нас тя анализира подробно сборника на Дамаскин Студит „Съкровище“ по гръцкия оригинал. Това ѝ позволява да разкрие важни негови особености, станали причина за широкото му разпространение в Гърция, България, Сърбия и Русия.

Между тия особености на първо място се разглежда свежият, поетичен и точен език на Дамаскин Студит. Предназначил своите слова за широките народни нива, той ги пише на новогръцки език, старее се да ги направи достъпни за тях и по стил, и по съдържание. Композицията на Дамаскиновите слова и всички ония средства, с които той я осъществява — уметелното използване на въпроси и обръщения, диалози и монолози — са подчинени на основната задача: увлекателно и живо да бъде доведена до народното съзнание нравствената поука. Петканова-Тотева посочва редица примери от словата на Студит, където той съумява да създаде драматични картини, да внесе в тях психологизъм и своеобразна поезия, да отдели внимание на природата — да разкаже образно и емоционално отделни сцени от евангелието и живото на популярни светци. Интересът към Дамаскиновите слова, според нея, се предизвиква не само от нравствено-поучителното им съдържание, облечено в една занимателна литературна форма, но и от познавателния им характер. В тия читатели и слушатели е намерил най-разнообразни научни сведения от астрономически, исторически, психологически и философски характер. И макар че тия знания са пречупени през призмата на един религиозен мироглед и са много често научно неверни, те подсилват интереса към „Съкровище“. Изясняването на характера на сборника, както и очертаването на цялостното книжовно дело на Дамаскин Студит и привеждането на някои нови данни за неговия живот спомагат за аргументираното обяснение на изключителната му популярност.

Първите преводи на Дамаскиновите слова у нас се появяват още през XVI в. Спирайки се на научната литература по въпроса за най-ранните български преводи на „Съкровище“ Петканова-Тотева приема ред установени от науката факти, отхвърля неоснователните твърдения, привежда нови факти и съображения. Според нея, съществуват три най-ранни превода: Македонски, Рилски и Атонски. Названието на последните два са поставени за пръв път от нея, въз основа на съображения, които са по-убедителни при Рилския превод. Освен тия три ранни превода на „Съкровище“ тя посочва още два от XVII в.: Средногорски и Севернобългарски и пет от XVIII в. — превод на Йосиф Братати, Никифоров превод, Пазарджишки превод, Бачковски превод и Поппунчова преправка.

Без да пренебрегва писаното досега у нас и в чужбина върху дамаскините, Петканова-Тотева прави самостоятелни проучвания на ръкописите и доказва връзката между отделните сборници. Тя се старее

да открие първоизточниците, с които са работили преводачите — ръкопис или издание на „Съкровище“. Качеството на отделните преводи я занимава живо. Аргументирано тя отхвърля някои досегашни мнения за положителните или отрицателните им страни. Изводите и както за преводите, така и за многобройните преписи от тях преводи са направени след една задълбочена научно-изследователска работа. Тя съпоставя идентични части на първообразите с преводите или на преводите с различните им преписи и доказва сходства и различия между многобройните дамаскини сборници, създадени у нас от втората половина на XVI до първата половина на XIX в. Извършена е огромна предварителна работа, която доведо до убедителни заключения за зависимостта на установените десет превода от различните издания на „Съкровище“ или за връзката между многобройните преписи и посочените преводи.

Към различните проблеми, свързани със съдържанието и съдбата на българските дамаскини и с книжовното дело на дамаскинарите, Петканова-Тотева пристъпва със съзнание за трудността при тяхното обхващане, изясняване и изчерпване. Тя им посвещава близо половината от своята книга, като определя така задачите си: „В настоящата работа (главата Българските дамаскини и дамаскинари — бел. Г. Д.), без да съм в състояние да изчерпя всички въпроси, първо ще направя общ преглед на съдържанието на дамаскините сборници през различните векове, за да дам представа за измененията, които настъпват в тях, и посоча какво съставлява четивото на българина през ония години. След това ще спра вниманието си на преправките на преводните слова в България и на създаденото от българските дамаскинари.“

Проучвайки съдържанието на дамаскините сборници, Петканова-Тотева стига до интересни и убедителни изводи. През XVI и началото на XVII в. у нас се създават дамаскини, които включват в своите страници преди всичко творби на Дамаскин Студит. В тия ранни дамаскини сборници не се забелязват творчески прояви на българските книжовници. Те се стараят преди всичко да направят точни преводи на Дамаскиновите слова. През XVII в. нашите дамаскинари започват да си позволяват известна свобода, като не се задоволяват с обикновения превод или препис на по-стари образци, а подбират от различни източници произведения, подреждат ги по своему. Успоредно с Дамаскиновите слова в сборниците се явяват и други близки до тяхната тематика. Посочвайки произведенията, които влизат

в дамаскините от XVII в., като житието на Петка Търновска от патриарх Евтимий, словото против плянството, поучението против баячки и врачки, словото за злите жени, различните празнични слова и жития, Златоустовите поучения, апокрифните съчинения, светските четива и други, Петканова-Тотева изтъква и измененията, които настъпват в преписваните Дамаскинови слова. Книжовниците дамаскинари ги приспособяват към българските условия, актуализират ги, като освен опростяване и съкращаване на отделни изрази, те правят и кратки добавки и употребяват понятия, характерни за тогавашната действителност. Макар и плахо, в дамаскините сборници вече се явяват и моменти, отразяващи социалните неправди на робския живот.

Много по-значителни изменения настъпват в дамаскините от XVIII в. Компилаторското начало тук е в стихията си и довежда до промени в характера им. Без да се изменя тяхната поучителна целенасоченост, без да се отдалечават от интересите на тогавашния масов читател, повечето дамаскини сборници от XVIII в. придобиват характер на малки енциклопедии. Те нямат обаче характера на по-старите сборници със смесено съдържание, а носят съдбата, задачите и предназначението на дамаскините. Прегледът на тяхното съдържание, изпълнено с редица нови творби, в които се чувства творческата намеса на дамаскинарите, разкрива читателските интереси на българина от онова време. Между навлезлите в дамаскинската литература от XVIII в. творби Петканова-Тотева посочва кратките поучителни слова на Йоан Златоуст: „Много от тях са посветени на практически въпроси, свързани с християнския морал, с четенето на книгите, с поведението в църква, с възпитанието на децата и жените и т. н. Те имат допирни точки с действителността и главно с мирогледа и представите на българския народ от оная епоха.“

Сред преписваните жития сега се забелязва тенденцията да бъдат вмъквани в дамаскините сборници повече такива, в които се прокарва идеята за защита на християнската вяра. Патриотичните подбуди на книжовниците са явни. Лемократизирането на съдържанието на дамаскините като главно четиво през XVIII в. у нас довежда и до все по-чести преписи на апокрифни творби. Посочвайки различни апокрифи, авторката анализира тяхното съдържание, като подчертава ония моменти, отразили характерни черти от бита и мирогледа на народа. Широко място в дамаскинската книжнина от XVIII в. намират и различни притчи, разкази и повести. Тяхното съдържание,

в повечето случаи със светски характер, е близко до мислите и чувствата на масовия читател. В края на XVIII в. в дамаскините се проявява интерес към народното творчество. В някои сборници вече се срещат записани мъдри народни изрази, кристализирани в поговорки и пословици.

За да покаже истинското състояние на дамаскината книжнина през XVIII в. Петканова-Тотева се спира на делото на някои дамаскинари, работили на различни места в България като ревности преводачи, преписвачи, компилатори — създатели на богата книжнина. Тя обръща специално внимание на творческото им отношение към действителността — като изнася и анализира техните преправки и добавки към преписваните творби.

С основание в труда е отделено най-голямо внимание на видния дамаскинар Йосиф Брадати. Създал книжовна школа в Рилския манастир, влияял на цяло поколение книжовници, обхождал като таксидиот и проповедник българската земя, той създава и едно значително книжовно дело. За втори път след Б. Ст. Ангелов в „Съвременници на Паисий“ (София, БАН, 1963) Петканова-Тотева прави цялостен преглед на Йосифовото книжовно наследство, като изрежда около петнадесет негови сборници, запазени в оригинал или в препис. Изтъквайки големите заслуги на твореца Йосиф Брадати, тя се спира на тематиката и проблематиката в сборниците му и разглежда преди всичко оригиналните добавки и преправки. На първо място са посочени множество примери, в които проличава неговото внимание към робското положение на народа. Като разказва за тежката народна участ и ежедневните опасности от потурчване, дамаскинарят направо зове българите да бъдат твърди, да не трепват пред мъчения, да не предават вярата и народността си. Тая патриотична насоченост е прокарана преди всичко в добавките към житията на светци, загинали за християнската вяра.

Въпроса за просветата, за четенето и разпространението на книгите сред народа е друга обикната тема от Йосиф Брадати. С книжовната си практика той защитава своите демократични разбирания за книжнина, близка по език и съдържание до народните нивизи. Но рилският дамаскинар не само проповядва и доказва нуждата от просвета, а заема една справедлива отрицателна позиция към ония явления, които пречат на широкото разпространение на книгите. Острий и язвителен е той към монасите, у които не гори огъня на книголюбieto, а лентяйствуват и водят безсмислено, невежествено съществуване.

С много примери от Йосифови добавки е изяснена и една друга тема в неговото творчество — за възпитанието на жените и за народните суеверия. И тук е показана добре връзката на видния книжовник с живота. Пътувайки из страната, той се съблъсква с ред явления, които го навеждат на мисълта да преведе подходящи слова, да ги снабди с коментар и добавки, свързани пряко с живота на народа. Разбира се, Йосиф Брадати критикува и поучава лекомислените жени и суеверните си сънародници от религиозни позиции, но основните подтици за това получава от действителността и народната съдба, от мисълта за бъдещето на своя народ.

Като изтъква влиянието на Йосиф Брадати върху някои дамаскинари — негови съвременници — ученици и последователи, Петканова-Тотева говори и за „специална книжовна школа през XVIII в. — школата на Йосиф Брадати“. Вместо да очертае обаче пространно, задълбочено и мотивирано особеностите на тая школа, тя само изрежда нейните по-важни белези.

В своя труд Петканова-Тотева допуска и един друг, не по-малко важен пропуск. Споменавайки имената на петима книжовници — ученици на Йосиф Брадати: Никифор Рилски, Янкул Хрельовски, поп Тодор Врачански, Роман от Габрово и Григор Илиевич от Свищов, тя се спира само на дейността на поп Тодор Врачански. Делото на другите книжовници и значителният им принос в дамаскинската литература остава извън обсега на нейното внимание. Наистина тя прави уговорката, че за двама от тях — Никифор Рилски и Янкул Хрельовски има подробни очерци в книгата на Б. Ст. Ангелов „Съвременници на Паисий“ и че „повече за тези книжовници засега надали би могло да се каже“. Но Петканова-Тотева не разглежда книжовната дейност и на другите двама споменати книжовници — Роман от Габрово и Григор Илиевич от Свищов, без да посочва подобни съображения. Очертаването на техния лик като книжовници, създатели и разпространители на дамаскински сборници, щеше да спомогне за изграждане на една по-пълна картина на книжовния живот у нас по онова време.

В края на главата „Българските дамаскини и дамаскинари“ е отделено място и за работилите в края на XVIII в. книжовници Йосиф Хилендарски и поп Пунчо, а също така и за последния значителен български дамаскинар даскал Тодор Пирдопски, оставил множество ръкописи от първата половина на XIX в. Изследователските интереси на Петканова-Тотева се насочват преди всичко към оригиналните страни на книжовната дейност на

споменатите дамаскинари. На подробен анализ е подложена творбата на Йосиф Хилендарец за четенето на книгите; с внимание са обградени и някои нови черти в дамаскинарската практика на поп Пунчо, които го представят като книжовник с определено възрожденско съзнание.

Без да поставя за разрешение специални езикови проблеми, Петканова-Тотева се спира и на някои най-характерни явления в областта на езика, отразени в дамаскинската книжнина. За да подчертае тенденцията към все по-голямата демократизация на литературата, изразена в по-късните преводи на дамаскините, тя съпоставя отделни идентични изречения, фрази и думи. Аргументирани и убедителни са изводите ѝ за отпадането на падежните окончания, за появата на аналитични форми, за отпадане на инфинитива, за появата на членната форма в имената и т. н. Интересни са и нейните наблюдения за навлизането на турски думи и диалек-

тизми в дамаскинските сборници.

Достоинствата в монографичния труд „Дамаскините в българската литература“ се определят преди всичко от аргументираното и убедително разрешение на разнообразната проблематика в дамаскинската литература. Това разрешение, както и цялостната представа за дамаскините като най-характерното литературно явление от края на XVI до началото на XIX в. у нас, не биха били постигнати, ако Петканова-Тотева не се бе облегла на изпитани методи при работата с литературните извори. Въпреки трудността при изследването на множеството дамаскински ръкописни сборници (над 190 на брой), тя работи над тях търпеливо, внимателно и задълбочено. Нейният труд разкрива важни, съществени страни на богатата дамаскинска книжнина и е един значителен принос в проучването ѝ.

Георги Данчев

SOMMAIRE

Cent ans de la naissance de Pentcho Slavéïkov

Ghéorghî Constantinov — Mon père est en moi	3
Lubomîr Stéfánov — Certains aspects du processus de création et de la psychologie de Pentcho Slavéïkov	24
Anghel Todorov — Milieu littéraire et image créatrice	33
Stoyanka Mikhaïlova — Pentcho Slavéïkov, les écrivains russes et la littérature russe	41
Irina Zakhariéva — Pentcho Slavéïkov vulgarisateur de la littérature russe dans la Revue „Bibliothèque Saint Clément“	49
Sonya Baéva — Pentcho Slavéïkov en famille	54
Ekatérina Karavélova — La mère de Pentcho — Irina Slavéïkova	55
Ghéorghî Toulechkov — Pentcho Slavéïkov dans mes souvenirs	57
Pétar Popkoïtchev Vitanov — Souvenir sur Pentcho	58
Nina Valnarova — Mes souvenirs	60
Radka Milanova — En cercle de famille	61
Elénka Nikolaeva — Un souvenir sur le poète	62
Mariika Kharcheva — Souvenir sur mon cousin	64

Cent ans de la naissance du Dr K. Krestev

Lioubène Ghéorghiev — A travers l'activité littéraire du Dr K. Krestev	66
*	
Ilya Konev — De la caractéristique des rapports littéraires et culturels bulgaro-croates	96
Constantin Metchev — L'homélie de Grégoire Tzamlak sur Cyprien	121

Souvenirs

Boris Delitchev — Rencontres et conversations avec Nicolaï Khrelkov (suite du numéro précédent)	132
---	-----

Revue

Elka Constantinova — Un livre sur quelques poètes bulgares	147
Christo Kapitanov — Nouvel ouvrage sur l'histoire de la presse périodique bulgare	149
Ghéorghî Dantchev — Contribution à l'étude de la littérature de „damascènes“	152

Адреси — на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц, тел. 8-42-89
 на администрацията: Изд. на Българската академия на науките, ул. Серлика 4, София
 Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по срѣка № 96Т/115 БНБ —
 Софийски градски клон
 Годишен абонамент — 4 лв.

Поръчка № 225	Формат 7 ¹¹ / ₁₆ х14	Дадена за печат на 1. III. 1966 г.
Тираж 45(0)		Печатни коли 9,75

Набрана и отпечатана в печатницата на БАН, София, кв. Гео Милев, ул. 36